

М. Німак,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИДАЧІ НОТАРІУСОМ СВІДОЦТВА ПРО ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЧАСТКУ У СПІЛЬНОМУ МАЙНІ ПОДРУЖЖЯ

Постановка проблеми. Тривалий час в юридичній науці та нотаріальній практиці триває дискусія з приводу необхідності та доцільності видачі свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя. Щодо важливості й доцільності видачі такого свідоцтва у разі смерті одного з подружжя сумнівів у науковців практично не виникає, натомість щодо його видачі за життя обох подружжя існують різні думки. Така непевність на теоретичному рівні зачепила і практичну складову, оскільки законодавець то додає відповідну норму до нормативно-правових актів, то виключає її. Нині законодавство надає можливість отримати свідоцтво як у разі смерті одного з подружжя, так і за життя їх обох, проте на практиці виникає багато запитань із приводу видачі таких свідоцтв, що потребує детальнішого їх наукового дослідження.

Мета дослідження — визначення й аналіз тих проблемних аспектів, які виникають у нотаріальній практиці під час видачі свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя. Завданнями дослідження є: 1) визначити необхідність і доцільність видачі свідоцтва на частку у спільному майні за життя обох подружжя, можливість його видачі за заявою одного з подружжя; 2) вирішити таке питання: видача свідоцтва є правом особи чи її обов'язком.

Аналіз дослідження проблеми. Цю проблематику досліджували такі науковці, як М. В. Бондарева, О. Є. Кухарев, О. Печений, С. Я. Фурса, І. М. Череватенко та інші. Проте з огляду на зміни до законодавства та не охоплення цими дослідженнями всіх проблемних питань виникає необхідність аналізу та розроблення пропозицій щодо порядку й особливостей вчинення цієї нотаріальної дії із метою захисту прав та інтересів подружжя.

Виклад основних положень. Законодавець протягом тривалого часу змінює свою позицію щодо того, чи можливо отримати свідоцтво про право власності на частку у спільному майні подружжя за спільною заявою подружжя чи за заявою одного з них у разі смерті іншого. Нині відповідно до ст. ст. 70, 71 Закону України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 року [1] є можливість отримати таке свідоцтво і в першому, і в другому випадках.

Серед науковців погляди щодо необхідності цієї норми також розійшлися. Деякі з них схильні вважати, що ст. 70 має бути виключена зі змісту Закону України «Про нотаріат», оскільки всі майнові відносини подружжя вирішуються в договірному порядку. Вчинення нотаріусом нотаріальної дії щодо видачі свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя на підставі їх спільної заяви є нічим іншим, як

нотаріальним посвідченням правочинів щодо поділу або розділення майна між подружжям [2, с. 341].

Проте неможливо погодитися з такою позицією науковця, оскільки на практиці часто трапляються випадки, коли правовстановлюючі документи на нерухоме майно видані на ім'я одного з подружжя, інший подружжя давав згоду на вчинення правочину, але безпосередньої участі у ньому не брав. У такій ситуації фактично майно є спільною сумісною власністю подружжя, оскільки воно набуто під час шлюбу. Але укласти договір про поділ майна в такому випадку подружжя не зможе, оскільки у правовстановлюючому документі фігурує тільки один власник.

Як слушно зауважив О. Печений, за допомогою свідоцтва про право власності на частку спільного майна здійснювалося визначення часток подружжя у спільному майні, тобто перетворення спільної сумісної власності у спільну часткову, а договір про розподіл спільного майна припиняв спільну власність між подружжям, визначаючи, яке конкретно майно кому з подружжя переходить [3, с. 121].

Аналізуючи цю проблематику, цікаво порівняти українське спадкове законодавство з досвідом зарубіжних країн. Відповідно до ст. ст. 1339, 1340 Цивільного кодексу Грузії право спадкування другого подружжя, який є живим, не стосується тієї частини майна, на яку він має право зі спільної власності подружжя. Крім того, подружжя, що розірвали шлюб, не можуть бути спадкоємцями одне після одного. За цивільним законодавством Китаю у разі поділу спадкового майна, набутого чоловіком та дружиною під час шлюбу, яке є їх спільною власністю, найперше виділяється одна половина спільного майна у власність тому з подружжя, хто пережив, а та частина, що залишилася, вважається спадщиною спадкодавця [4, с. 274].

У Німеччині, якщо один із подружжя, хто пережив іншого, є спадкоємцем, за законом разом із родичами другої черги (або дідом і бабою) він отримує, крім спадкової частки, предмети, набуті під час спільного життя зі спадкодавцем (якщо ці предмети не є складовою частиною земельної ділянки), а також весільні подарунки в якості виділеної частки. У разі, коли один із подружжя стає спадкоємцем за законом разом із родичами першої черги, він також отримує зазначені предмети, оскільки вони необхідні для ведення домашнього господарства [5, с. 143].

Отже, законодавство деяких іноземних держав також захищає майнові права того з подружжя, який пережив іншого, як і чинне українське законодавство, проте в Україні є також можливість визначити частку у спільному майні ще за життя обох із подружжя.

Чинне нині законодавство дозволяє отримати свідоцтво про право власності на частку у спільному майні подружжя за заявою обох із подружжя. Проте складно уявити ситуацію, за якої таке можливо й необхідно. Зокрема, спільною сумісною власністю подружжя є майно, набуто під час шлюбу. Є два шляхи такого набуття: 1) оформлення на обох подружжя; 2) оформлення на одного з подружжя, тоді як інший у правовстановлюючому документі не зазначений, але є фактичним власником унаслідок того, що майно набуто під час шлюбу. У першому випадку, якщо подружжя бажає виділити свої частки у спільній сумісній власності, то вони мають змогу зробити це за посередництвом різних видів договорів, оскільки домовляються між собою, що є договором як домовленістю двох осіб. У цьому випадку, якщо подружжя між собою не домовиться, то й договір не укладуть. Якщо вони не зможуть домовитися, то і свідоцтво на частку не зможуть отримати, бо воно видається за спільною

заявою. У другому випадку укласти між подружжям договір немає можливості, оскільки один із подружжя не зазначений у правовстановлюючому документі, тобто документально власником є тільки одна особа. У такому випадку було б доцільно отримувати свідоцтво на частку у спільному майні подружжя, але логічно, щоб із заявою на отримання такого свідоцтва звернувся один із подружжя, бо інший немає у цьому інтересу, його право власності документально підтверджено. Проте законодавець передбачив, що таке свідоцтво одному з подружжя може бути видано тільки за спільною заявою обох подружжя.

Відповідно до ч. 1 ст. 70 Закону України «Про нотаріат» нотаріус на підставі спільної письмової заяви подружжя видає одному або кожному з них свідоцтво про право власності на частку у спільному майні подружжя, набутому ним за час шлюбу [1]. Один із подружжя може отримати таке свідоцтво тільки в разі смерті другого подружжя.

Отже, один із подружжя не зможе отримати таке свідоцтво без згоди іншого. Зазначене вище вважаємо порушенням права одного з подружжя, оскільки, якщо майно було набуто під час шлюбу, воно є спільною сумісною власністю і належить кожному з подружжя. Мабуть законодавець вбачав можливість виникнення спору про право у випадку, коли із заявою про видачу свідоцтва звертається тільки один із подружжя. Але якщо на основі поданих нотаріусу документів безспірним є факт належності майна на праві спільної сумісної власності, то наявність заперечень іншого подружжя щодо видачі його дружині/чоловіку свідоцтва не є спором про право, адже він не заперечує цього права, а тільки виступає проти видачі свідоцтва. Тому вважаємо, що у разі, коли є безспірним та очевидним факт належності майна подружжю на праві спільної сумісної власності, але інший подружжя не бажає подавати заяву

про отримання свідоцтва на частку у спільному майні, доцільно було б надати право одному з них отримувати таке свідоцтво за його одноособовою заявою.

Свого часу слушно зауважила М. В. Бондарєва про доцільність надання можливості отримання свідоцтва на частку не тільки подружжям, але й особами, які і після розірвання шлюбу зберегли режим спільної сумісної власності на належне їм майно. На її думку, визначальним за такої умови є не сам факт знаходження осіб у зареєстрованому шлюбі на момент смерті однієї із них, а правовий режим майна, яке набувається ними під час знаходження у шлюбі [6, с. 115]. Нині законодавство надає таку можливість, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 70 Закону України «Про нотаріат» таке свідоцтво може бути видано кожному з подружжя під час перебування у шлюбі або після розірвання шлюбу [1]. Ця норма є важливою, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 68 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року (далі – СК України) розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуто за час шлюбу [7].

Найбільш поширеними в нотаріальній практиці є випадки видачі свідоцтва на частку у спільному майні в разі смерті одного з подружжя. Частка у спільній сумісній власності того з подружжя, хто помер, включається до складу спадщини і спадкується на загальних підставах (ст. 1226 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року [8]).

Відповідно до п. 1.4. глави 11 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 на підставі письмової заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, за згодою другого подружжя, що є живим, у свідоцтві про право власності може бути визначена й частка померлого у спільній власності [9].

Відповідно до роз'яснень, що містяться в інформаційному листі Вищого Спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 24-753-0/4-13 від 16.05.2013 року [10], у разі відмови нотаріуса видати свідоцтво про право на спадщину спадкоємці учасника спільної сумісної власності мають право звернутися з позовом про визначення частки майна, належної померлому на праві спільної сумісної власності. Тобто після отримання від нотаріуса постанови про відмову у вчиненні нотаріальних дій щодо видачі свідоцтва на частку у спільному сумісному майні спадкоємець може звернутися до суду і просити визначити частку померлого у спільній сумісній власності та відповідно визначити свою частку в такому майні. Адже зрозуміло, що суд не вправі визнати право власності на частку майна за спадкоємцем без попереднього визначення на момент смерті частки померлого в такому спільному майні.

Законодавець визначає, що у разі смерті одного з подружжя свідоцтво на частку у спільному майні видається другому подружжю. Норма є імперативною, отже незалежно від обставин у будь-якому випадку нотаріус повинен видати таке свідоцтво, а другий із подружжя – отримати його. Проте часто на практиці трапляються випадки, коли другий із подружжя є єдиним спадкоємцем померлого, якому належить майно на праві спільної сумісної власності. У такій ситуації нотаріус повинен видати свідоцтво на частку у спільному майні подружжя і свідоцтво про право на спадщину. Але це зайві подвійні витрати для цього подружжя. Оскільки він – єдиний спадкоємець, то майно однаково перейде у його власність, тоді нема для чого видавати два окремих документи.

На практиці трапляються ще й інші ситуації, коли, наприклад, спадкоємцями майна померлого є другий із подружжя та дитина

померлого, і другий із подружжя відмовляється від своєї частки у спадщині на користь дитини померлого. Але оскільки майно було придбане під час шлюбу і є спільною сумісною власністю подружжя, то нотаріус у цій ситуації повинен видати свідоцтво про право власності на частку у спільному майні подружжя. Тоді другий із подружжя, який отримав таке свідоцтво, зможе подарувати свою частку дитині. Але чи доцільно так ускладнювати процедуру (до того ж це і зайві фінансові витрати), якщо особа згодна не виділяти свою частку і все майно передати у власність дитини.

Отже, вважаємо, що видача свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя має бути правом, а не обов'язком особи. Якщо другий із подружжя не претендує на видачу свідоцтва, він визнає за померлим право особистої власності на це майно, і воно входить до складу спадкового майна.

Деякі науковці висловлюють занепокоєння з приводу того, як бути у тій ситуації, коли немає в живих обох подружжя, наприклад, вони померли одночасно (зокрема, існують випадки, передбачені ч. 3 і ч. 4 ст. 1220 ЦК України), а свідоцтво видається на ім'я того подружжя, хто пережив. Інші особи, включаючи спадкоємців, вимагати видачі такого свідоцтва не мають права [3, с. 130]. Проте немає причин для хвилювання, оскільки в цій ситуації свідоцтво на частку у спільному майні подружжя видаватися не буде, але частка у спільній сумісній власності подружжя, на яку було б видано таке свідоцтво, якщо б один із подружжя був живим, входить до складу спадкового майна і враховуватиметься нотаріусом під час видачі спадкоємцям свідоцтва про право на спадщину.

Цікавими є також ті випадки, коли помирає той із подружжя, на ім'я якого не було видано правовстановлюючого документу, а спадкоємцем

спадкодавця у спадковому майні в разі відмови нотаріуса видати свідоцтво про право на спадщину.

Автор аналізує випадки, які трапляються в нотаріальній практиці, та з'ясовує таке питання: видача свідоцтва на право власності на частку у спільному майні подружжя є обов'язком чи правом того з подружжя, який є живим.

Окрім того, предметом дослідження була ситуація, коли обоє подружжя, які були власниками майна на праві спільної сумісної власності, померли одночасно і фактично немає кому видавати свідоцтво на частку у спільному майні подружжя. Автор визначає наслідки також і тих випадків, коли помирає той із подружжя, на ім'я якого не було видано правовстановлюючого документу, а спадкоємцем є інший подружжя, на чие ім'я власне і було видано відповідний правовстановлюючий документ.

На підставі дослідження практичного досвіду й аналізу наукової літератури автором визначено випадки, за яких у разі смерті одного з подружжя можливо подавати заяву іншим подружжям про те, що майно належить спадкодавцю за правом особистої власності.

Ключові слова: свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя, спільна сумісна власність подружжя, правовстановлюючий документ, спадкоємці, свідоцтво про право на спадщину.

Nimak M. Practical aspects of issue of the certificate of ownership of a share in the joint property of married couple by a notary

The problematic issues that arise in notarial and judicial practice, when committing such a notarial act as the issuance of a certificate of ownership of a share in the common property of the spouses are investigated in the article. In particular, the possibility

and expediency of obtaining a certificate of ownership of a share in the common property of the spouses on a joint application of the spouses is established, including possible ways to determine the shares of the spouses without issuing such a certificate are analyzed.

Under current law, one spouse will not be able to obtain such a certificate without the consent of the other spouse, but the author clarifies the possibility of obtaining a certificate by one of the spouses during the lifetime of both.

The expediency of issuing a certificate on a share not only to spouses, but also to persons who have retained joint ownership of their common property after divorce, as divorce does not terminate the right of common ownership of property acquired during marriage is substantiated.

The possible options for the behavior of heirs in order to determine the share of the testator in the inherited property in case of refusal of the notary to issue a certificate of inheritance are analyzed in the article.

The author analyzes the cases that occur in notarial practice, and clarifies the question of whether the issuance of a certificate of ownership of a share in the joint property of the spouses is the duty of the spouse who is alive or his right.

Also the subject of the study was the situation when both spouses, who were property owners on the right of common ownership, died at the same time and in fact there is no one to issue a certificate for a share in the joint property of the spouses. The author also determines the consequences of those cases when the spouse dies in whose name the title deed was not issued, and the heir is the other spouse, in whose name the relevant title deed was issued.

Based on the studying of practical experience and analysis of scientific literature, the author identified situations in which it is possible in case of death of one of the spouses, to apply by the other spouse that the property belongs to the testator on the right of personal property.

Key words: certificate of ownership of a share in the common property of the spouses, community property of married couple, title document, heirs, certificate of the right to inherit.

Література

1. Про нотаріат : Закон України від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 39. С. 383.
2. Череватенко І.М. Нотаріальне посвідчення права власності на частку в спільному майні подружжя. Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 64. С. 337–345.
3. Печений О. Проблеми спільної сумісної власності подружжя у ракурсі спадкування. Вісник Академії правових наук України. 2009. № 4. С. 119–131.
4. Кухарев О.Є. Спадкове право України. Навч. посібник. Київ : Алерта, 2013. 328 с.
5. Angela Meier-Kraut. Zur Wiederverheiratungsklausel in gemeinschaftlichen Testament mit Einheitslosung. NJW. 1992. Heft 3. S. 141–147.
6. Бондарева М.В. Проблемні аспекти видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя. Наше право. 2014. № 2. С. 114–118.
7. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21. С. 135.
8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44. С. 356.
9. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5. Офіційний вісник України. 2012. № 17. С. 632.
10. Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Лист від 16 травня 2013 № 24-753/0/4-13. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13> (дата звернення 23.07.2021 р.)
11. Теорія нотаріального процесу : Науково-практичний посібник / За заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
12. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат» Харків : Право, 2012. 641 с. URL: http://pidruchniki.com/1595021047434/pravo/_reestratsiya_notarialnih_diy (дата звернення 14.08.2021 р.)